

Manuscript bij de cursus

INLEIDING GEBED EN SPIRITUALITEIT

Plaats: Theologisch Pastoraal Centrum

Docent: Nicole Vennekens

Jaargang 2023-2024

Woord vooraf

De cursus “Inleiding gebed en spiritualiteit” wil elementen aanreiken om zich in het brede veld van „spiritualiteit” enigszins te kunnen oriënteren. Daarbij leg ik bewust de klemtoon op „christelijke spiritualiteit”. De tijd - vijf leseenheden in zes lesmomenten! - is te kort om ook de spirituele rijkdom in andere culturen en godsdiensten te verdiepen. Maar die rijkdom is er: boeddhistische spiritualiteit, joodse spiritualiteit... Elke dragende spiritualiteit heeft eigen spirituele geschriften, een spirituele praxis, leermeesters en tradities. Zij geven zowel aan elk individu als aan de groep richting, houvast, zin. Spiritualiteit biedt een weg naar een positieve identiteitsvorming.

Ik wil met jullie op zoek gaan naar elementen van christelijke spiritualiteit voor het dagelijkse leven hier en nu. Hoe spiritualiteit grijpbaar, benoembaar, leefbaar maken voor anderen en voor zichzelf? Er bestaan diverse invalshoeken: monastieke spiritualiteit, liturgische spiritualiteit, feministische spiritualiteit, milieuspiritualiteit... Ook hier is de lijst creatief lang te maken. In deze cursus beperk ik me tot basiselementen die hopelijk ertoe bijdragen dat jullie “goesting krijgen” om in het eigen leven en op een persoonlijke manier christelijke spiritualiteit praktisch en theoretisch te verdiepen.

Daarbij staat een “schat-rijke” traditie ter beschikking. Tweeduizend jaar christendom hebben een veelvoud aan spirituele ervaringen voortgebracht: mensen die in het samenspel van een concrete tijd, een concrete plaats en de eigen genetische gegevens een identiteit ontwikkeld hebben waarin ook anderen hun eigen vragen en zoekbewegingen terugvinden. En die allen, hoe verschillend ze ook zijn, “iets” laten doorschijnen wat hun eigen leven overstijgt. Kunnen we dat iets “God” noemen? God die in de joods-christelijke traditie mensen roept om in vriendschap met hem te leven en hen een zending toe te vertrouwen: “De Heer sprak persoonlijk met Mozes, net zoals iemand spreekt met zijn vriend.” (Exodus 33,11) En diezelfde God geeft Mozes een bijna onmogelijke opgave: de Israëlieten uit Egypte halen (Exodus 3, 7-10).

Er zijn vijf lesmomenten voorzien. Dat is weinig voor zo'n boeiende materie. Elke systematische voorstelling is maar een hulpmiddel om de gestelde doelen te bereiken, dus ook de structuur van de cursus.

De vijf leseenheden:

I Wat is christelijke spiritualiteit precies?

II Welke godsbeelden begeleiden ons? Wat is een godservaring?

III Welke grote spirituele families kennen we in de West-Europese geschiedenis?

IV Hoe kan bidden tot een levens- en geloofsschool worden?

V Hoe zou spirituele zorg voor elkaar en met elkaar er kunnen uitzien?

Leseenheid I: WAT IS EIGEN AAN CHRISTELIJKE SPIRITUALITEIT?

Heeft spiritualiteit een plaats in mijn leven?

Hoe zou ik christelijke spiritualiteit omschrijven?

1. Spiritualiteit beleven = een uitdaging

Christelijke spiritualiteit beleven is een uitdaging, christelijke spiritualiteit is niet vanzelfsprekend. Het vraagt om beslissingen, keuzes: ben ik bereid om tijd vrij te maken, om stil te vallen, om tijd te maken voor God en met Hem op weg te gaan? Ben ik bereid een weg te gaan die vaak meer lijkt op een weg door de woestijn?

Christelijke spiritualiteit beleven is niet evident. En daar zijn verschillende redenen voor. Ik wil er maar enkele aanduiden. Eerst en vooral, het gebrek aan tijd. Er is zoveel te doen. In de familie, in de studie-omgeving, in het beroepsleven...

In pastoraal is men voortdurend met “religieuze dingen” bezig: We spreken gebeden, spreken over geloof en Kerk en Christus. Maar toch, of het nu om catechisten gaat, of voorgangers in de liturgie, of een of andere vorm van begeleiders en pastors, er komt heel wat bij kijken: catechetische activiteiten voorbereiden, vergaderingen bijwonen, vieringen organiseren, mensen samen brengen en conflicten oplossen, verslagen maken, jaarplannen maken, spanningen met de leidinggevendenden...

Ook in het vak godsdienst is dat zo: er zijn de leerplannen die moeten gevolgd worden, de examens, de andere collega's, geloofsinhouden die een nieuwe aangepaste taal vragen...

Een tweede moeilijkheid ligt in het christelijke aspect. De huidige tijd staat niet afwijzend tegenover spiritualiteit. En toch, de beleving van christelijke spiritualiteit is niet vanzelfsprekend. Christelijke spiritualiteit en gemeenschap horen samen. Men beleeft christelijke spiritualiteit niet op zijn eentje, men leeft in de ruime gemeenschap van mensen en gelovigen. Men vormt en beleeft samen Kerk.

Kerk staat niet hoog aangeschreven. Als de Kerk in het nieuws komt, is dat met een of ander schandaal, uit het verre of nabije verleden. In films worden graag karikaturen van priesters en zusters voorgesteld, succes verzekerd.

Waar blijven de structuurhervormingen in de Kerk, waar is de transparantie, de decentralisatie, de nieuwe relatie tussen leken en gewijden? Is hernieuwing echt mogelijk?

Er zijn ook zoveel sociaal-ethische uitdagingen die onze inzet vragen, er zijn de enorme migratiebewegingen, er is het klimaatprobleem. Is handelen niet beter dan “bidden”?

Bovendien zijn er die zogenaamde “ouderwetse” vormen van spiritualiteit (het rozenhoedje, eucharistische aanbidding). Wie weet nog waarover dat gaat? Wat moeten we daarmee?

Jammer genoeg is er onder katholieken de tendens om sprakeloos, moedeloos te worden. Ook onder de *professionals*.

Men voelt de kracht verdwijnen. Het enthousiasme verdwijnt. Men is teleurgesteld in de collega's, het bisdom, de pastoor, de directie, de vrijwilligers... er is misschien teleurstelling over zichzelf. We beleven ook omstandigheden die zwaar kunnen wegen: ziekte, geweld, het sterven van geliefden, eisen en verwachtingen ... Een burn-out ontstaat sneller dan we denken. Opgebrand, uitgeblust.

In *De vreugde van het Evangelie* benoemt paus Franciscus enkele bekoringen van al wie pastoraal werkzaam is (Evangelii gaudium 78 – 109). Elk onderdeel eindigt met een sterke bemoediging, die om duidelijke keuzes vraagt:

We mogen ons ons missionaire enthousiasme niet laten ontnemen.

We mogen ons de vreugde van de evangelisatie niet laten ontnemen.

We mogen ons de hoop niet laten ontnemen.

We mogen ons de gemeenschap niet laten ontnemen.

We mogen ons het Evangelie niet laten ontnemen.

We mogen ons het ideaal van de broederlijke/zusterlijke liefde niet laten ontnemen.

Kunnen we het enthousiasme van het begin wakker houden? Voor onszelf, voor de Kerk... Achter ontgoocheling schuilen kansen tot betrokkenheid. Achter woede en boosheid kiemt kracht tot engagement.

Wat is de meerwaarde van deze cursus? Ik waag te zeggen: zonder spiritualiteit heeft men - in het bijzonder als men met Kerk en geloof bezig is - al snel de indruk met een lege doos bezig te zijn. Je kunt veel weten over godsdienst en Bijbel, en toch kan God een vreemde voor je zijn, die niets met je leven te maken heeft.

Paus Franciscus: "Men moet altijd ervoor zorgen een innerlijke ruimte te cultiveren die een christelijke betekenis geeft aan het engagement en de activiteit."
uit: *Evangelii gaudium*, § 262.

Ik wil hier graag een langer citaat van paus Franciscus meegeven:

"Het is duidelijk dat op verschillende plaatsen een geestelijke "woestijnvorming" heeft plaatsgevonden, als vrucht van het plan van maatschappijen die men voor zich zonder God wil bouwen of die hun christelijke wortels verwoesten. Daar 'is de christelijke wereld onvruchtbaar aan het worden en raakt zij uitgeput, als een bovenmate uitgebuite grond die verandert in zand'. 3 In andere landen verplicht de hevige weerstand tegen het Christendom de Christenen hun geloof bijna heimelijk te beleven in het land waarvan zij houden. Dit is een andere zeer smartelijke vorm van woestijn. Ook de eigen familie of de eigen werkplek kunnen het droge milieu zijn waar men het geloof moet bewaren en moet trachten het uit te stralen. Maar 'juist vanuit de ervaring van deze woestijn, vanuit deze leegte moeten wij opnieuw de vreugde van het geloven, het levensbelang ervan voor ons, mannen en vrouwen, ontdekken. In de woestijn ontdekt men weer de waarde van wat wezenlijk is om te leven; zo zijn er in de huidige wereld talloze tekenen, dikwijls zichtbaar gemaakt in impliciete of negatieve vorm, van de dorst naar God, van de uiterste zin van het leven. En in de woestijn is er vooral behoefte aan mensen van geloof, die met hun leven zelf de weg wijzen naar het Beloofde Land en zo de hoop levend houden'. 4 In ieder geval zijn wij in deze omstandigheden geroepen menselijke kruiken te zijn om anderen te drinken te geven.

Soms verandert een kruik in een zwaar kruis, maar het is juist op het kruis, dat de Heer, doorboord, zich aan ons heeft gegeven als bron van levend water. Laten wij ons de hoop niet ontnemen!" (Evangelii gaudium, 86)

De woestijn is een betekenisvolle plaats voor de menselijke zoektocht naar spirituele ervaring: Mozes vluchtte in de woestijn, Jezus leefde 40 dagen in de woestijn, Paulus trok zich na zijn ontmoeting met de Christus drie jaar in de woestijn terug, de eerste kerkvaders zochten de uitdagingen van de woestijn op. Woestijn is een plek waar je kunt herontdekken was essentieel is om van te leven, het kan een plaats van grote spiritualiteit zijn.

Een woestijn is niet romantisch. Woestijn is pure bedreiging voor het leven. De zon, de hitte, de wilde dieren, de eenzaamheid: het bedreigt je ten dode. Maar wanneer je water vindt in de woestijn, dan kan je verder. Bedoeïenen weten hoe dodelijk het gebrek aan water in de woestijn kan zijn en ze geven van generatie op generatie verder waar je water kan vinden, wat je moet doen om nieuwe bronnen aan te boren. In die zin gaan woestijn en de zoektocht naar water samen. Je moet je weg doorheen de woestijn vinden, de oases aandoen, en als je die niet meer vindt, waterbronnen aanboren.

Water betekent leven. Ademen doe je vanzelf. Meer of minder diep. Maar drinken, daarvoor moet je slikken. En je moet op zoek naar water. Ga op zoek naar de bron, naar water dat je dorst stilt, naar de vervulling van je diepste verlangens...

Spiritualiteit heeft met de grote symbolen te maken van op weg gaan, van dorst hebben en water vinden. Het gaat om de bron van waaruit ik kracht kan putten, om het kompas van waaruit ik mijn leven richting kan geven.

Een van de evangelies uit de vastentijd is Johannes 4: De ontmoeting tussen de Samaritaanse vrouw en Jezus bij de bron. "Geef me te drinken..." zegt Jezus haar. En beiden hebben dorst: naar leven, naar waarheid, naar waardigheid.

Wil je mensen begeleiden op hun geloofsweg (als gebedsleider, pastorale werker, leraar godsdienst) moet je aandacht hebben voor je eigen spirituele weg. Je eigen spirituele weg – bewustwording en ontwikkeling – zal een invloed hebben op je integratie als man/vrouw in je concrete beroepsuitoefening. Hoe je functioneert, hangt samen met jouw "spiritualiteit".

Laat ons even kennis maken met enkele denkers die onze eenentwintigste eeuw zijn voorafgegaan én mee vorm hebben gegeven. Hun intuïties rond spiritualiteit inspireren nog vandaag:

Karl Rahner: De Christen van morgen zal een spirituele mens zijn of hij zal ophouden een christen te zijn. Iedere gelovige is geroepen tot een persoonlijk doorleefd innerlijk leven. Daarbij zal hij keuzes moeten maken. Het is zijn opgave het geloof tot een persoonlijke aangelegenheid te laten groeien.

Jean Vanier: Ik geloof niet dat menselijke rijpheid mogelijk is zonder authentieke spirituele ervaring.

Viktor Frankl: Those who have a 'why' to live, can bear with almost any 'how'.

Wanneer we niet langer de situatie kunnen veranderen, worden we uitgedaagd onszelf te veranderen.

When a person can't find a deep sense of meaning, they distract themselves with pleasure.

A human should not ask what the meaning of his life is, but rather realize that he is the one to whom this question is addressed to.

Mahatma Gandhi: Het gebed is de sleutel van de ochtend en de grendel van de avond.

Madeleine Delbr  l: Hoe meer men zich begeeft in een wereld waar Kerk is afgeschreven, hoe meer men zelf Kerk moet zijn. Kerk heeft een opdracht – en ze gaat door ons heen.

2. Op zoek naar de betekenis van spiritualiteit

Het woord spiritualiteit is gevormd vanuit het Latijnse woord SPIRITUS.

In het eerste boek van de Bijbel staat dat een hevige wind over het water waaide: RUAH. In de Griekse vertaling staat het woord PNEUMA. Jezus ademt ook de Geest uit op het kruis. En Paulus spreekt van geestelijke mensen, mensen die uit de Geest leven. Pneuma is in de christelijke voorstelling van de Triniteit het woord voor de Heilige Geest, naast de Vader en de Zoon.

Spiritus heeft met Wind te maken, met Adem, met Lucht, met Leven geven.

Het tegenovergestelde van *spiritueel* is niet *lichamelijk* of *materieel*, maar wel *doods*, *onbeweeglijk*.

Wie leeft, is niet dood. Wie leeft, die beweegt, verandert, groeit.

Geestelijke mensen zijn mensen die leven en veranderen. Zij putten uit iets of iemand die hen doet leven en veranderen, hen oriëntering of zin geeft in de complexiteit van het menselijk bestaan. Geestelijke mensen ontsnappen in zekere zin aan de 'eendimensionaliteit' (Marcuse) van het louter meetbare en berekenbare en controleerbare.

Er is een openheid voor het heilige. Op heilige momenten, op heilige plaatsen, bij heilige mensen breekt iets door, begrijp je iets dieper. Dit overstijgt je. Daar ervaar je een *zingeving* die je boven jezelf doet uitstijgen. Zingeving is gericht op het Transcendente, op dat wat de waarneembare werkelijkheid overstijgt. Christenen noemen dit Transcendente *God*.

Filmpje over bloemen en kaarsen.

Met de placematmethode: Herinner jij je aan momenten die heilig voor je zijn? Aan voor jou heilige personen, heilige plaatsen?

“Religieuze verbondenheid, spirituele diepte openbaart zich in de ontmoetingen en confrontaties met mensen en dingen. Hier en nu gebeurt het dan: de plaats waar je staat, blijkt heilige grond.” (Nora Van Opstal)

Zie bijgevoegde teksten: *Paula Veestraeten, Nieuw heilig. Over hedendaagse inspiratie*
Guido Caerts, Geloof van 't schap

Doorstoten betekent ook dat men verder gaat dan het vertrouwde zien-denken-oordelen-handelen, het is *anders* zien-denken-oordelen-handelen.

Een voorbeeld uit de zorgsector: De vier lagen van betekenis van René van Leeuwen (Zorg en spiritualiteit)

Uitgangspunt:

Mevrouw de Vries (60) is opgenomen in het ziekenhuis. Ze doet de volgende uitspraak: "Ik lig 's nachts veel aan mijn man te denken"

Een viervoudige focus is mogelijk:

- *Fysiek gezien: Is er sprake van slapeloosheid? Moet hier iets aan gedaan worden?*
- *Psychisch: Maakt mevrouw zich zorgen? Mist ze haar man? Is er sprake van verdriet of verlangen? Hoe heftig is dat?*
- *Sociaal: Wat voor band is er tussen beiden? Hoe verloopt de communicatie? Is haar man zorgbehoevend? Is mevrouw misschien weduwe?*
- *Spiritueel: Wat betekent het voor haar om aan haar man te denken? Hoe ervaart ze de herinnering aan haar man? Maakt het haar weemoedig of ervaart ze er (ook) kracht door? Wat doet de stilte van de nacht haar?*

Het is een hele opgave om door te stoten naar een dieper liggende betekenis. Maar het gaat ook om: wat kan een mens terug tot (zin in) leven brengen? Wat kan een mens terug in beweging zetten?

Daarom een tweede voorbeeld, ditmaal uit de pastorale zorg in een revalidatiecentrum.

Een vrouw van 70 zit in een rolstoel. Ze kan niet zelfstandig stappen. Daarom is er aan de rolstoel een tafelblad bevestigd zodat mevrouw niet op eigen houtje uit de rolstoel zou stappen.

- *Pastor: Hoe gaat het nu?*
- *Patiënt: Slecht. Slecht omdat dat tafelblad niet weg mag.*
- *Pastor: Voel je je gevangen?*
- *Patiënt: Ja, gevangen!*
- *Pastor (vragend naar wat onder deze frustratie zit): Zit je nog met andere dingen in uw hoofd?*
- *Patiënt (bevestigend): Ik krijg nooit een antwoord wanneer ik iets vraag. Ik wil weten: kan ik nog naar huis? ... Ik word niet op de hoogte gehouden.*
- *Pastor: Heb je het gevoel dat je niet serieus wordt genomen?*

- *Patiënt: Ja, ik heb het gevoel dat ik hen niet interesseer. Alles is altijd zo negatief: ge moogt dit niet en dat niet. Neen, dat tafelblad mag niet weg, neen, nu niet naar het toilet.*
- *Pastor: Wil je dat ik er eens met de artsen over spreek of met de verpleegkundigen?*
- *Patiënt: Neen, ik heb het al honderd keer gezegd dat ik dat tablet weg wil. Ik word nu al met de vinger aangewezen.*

De pastor is toch naar de verpleging gestapt. De relatie tussen de dame en het verplegend personeel is inderdaad heel moeilijk. Het verplegend personeel bevestigt dat. Maar ze weten er ook geen raad mee. Het is een moeilijke dame. De pastor deelt mee dat er mogelijk onderliggend vragen bij haar zijn over haar herstelmogelijkheden, over de duur van het verblijf en zo.

De pastor blijft de dame bezoeken en naar haar luisteren. Daar is echt nood aan positieve aandacht en positieve bevestiging. Ze zit gevangen in een negatief levensgevoel, en dit werkt ze uit op de verpleegsters en verplegers, die dan op hun beurt ook nerveus worden.

Onderliggend ontdekt de pastor bij de patiënt nog heel andere vragen dan vragen naar een prognose. Er zijn kwellende vragen naar de toekomst toe: wat betekent het als ik heel mijn leven aan een rolstoel gekluisterd ben, is mijn leven dan nog waardevol, wil ik dan nog leven?

Wanneer we over spiritualiteit spreken gaat het in brede zin daarom: zin geven, betekenis geven, een horizon bieden.

In de nieuwere literatuur worden volgende definities van spiritualiteit gegeven:

Kees Waaijman: *Spiritualiteit is "het godmenselijk betrekingsgebeuren beschouwd onder het oogpunt van omvorming". Je wordt mens aan God en God waagt zich aan ons mensen. Het dialogische denken van Buber en Levinas (na de ontgoocheling van twee wereldoorlogen en hun ideologisch karakter) wordt verdiept tot realistische openheid op groei. In het dagelijkse leven is spiritualiteit doorgaans sluimerend aanwezig als stille kracht op de achtergrond, een bezieling, een oriëntatie. Soms dringt ze echt ons bewustzijn binnen als een onontkoombare Presentie die om vormgeving en doordenking vraagt.*

Eric Manhaeghe: *"Spiritualiteit is leven in verbondenheid met zichzelf, met de ander, met de natuur, het universum, met God. De dialoog met andersgelovigen zal ons iets kosten, materieel en spiritueel. De zending van de kerk is nooit kosteloos geweest, wat ze in het vooruitzicht stelt is dat wel: het Rijk Gods. Gods genade, de gaven die we gratis ontvangen, ontbreken nooit; aan ons om ze te gebruiken zoals God ze bedoeld heeft. Spiritualiteit biedt een uitweg uit de neerwaartse spiraal van angst voor elkaar."*

Herman Andriessen: *"Spiritualiteit betreft het proces waarbij de persoon, in contact met iets wat hem of haar overstijgt, in de kern geraakt wordt en er een persoonlijke ontwikkeling op gang komt. Dit kan plaatsvinden met behulp van alle mogelijke culturele tradities, al dan niet expliciet religieus."*

Nora Van Opstal: *“Spiritualiteit heeft te maken met wat de grenzen van de zichtbare en meetbare wereld overschrijdt, met de dieptedimensie van het bestaan. Het is een zich bewust zijn van of een ontmoeting met het Al of God, de Andere, de Eeuwige. De spirituele mens weet zich opgenomen in een zingevend verband, ervaart verbondenheid met al wat leeft, een ‘groot WIJ-gevoel’.*

Deze ervaring heeft een invloed op alle facetten van het leven. Ze leidt tot een doordachte en doorvoelde wijze van in het leven staan en roept op tot consequent handelen, geleid door liefde, vertrouwen en solidariteit.”

Paula van Cuilenburg: *“Spiritualiteit kun je opvatten als een reis naar binnen, naar je eigen innerlijkheid, en als een reis naar buiten, waar het gaat om je eigen leefwijze.”*

Binnen en buiten fungeren als twee polen. Ze zijn te onderscheiden maar je mag ze niet scheiden. Wie een spiritueel mens wil worden, moet de twee polen tot evenwicht brengen. En wie ze tot evenwicht brengt, wordt een spiritueel mens.

Dorothee Sölle: *“Wat ik begrepen heb, is dat ze (= de uitgestorvenen) een spiritualiteit hebben die maakt dat hun leven niet bepaald wordt door geld en macht, een geest van moed, kracht en vreugde die zich niet onderwerpt aan de centrale definitie van onze cultuur: geld en macht. Wat ik niet begrijp is, waar ze de vreugde vandaan halen, de strijdbaarheid en de solidariteit; waar de armen de zekerheid vandaan halen dat God met hen is. Wat ik niet begrijp, dat is het mysterie, het geheim Gods, dat is het vuur waarvan ik, twijfelende, door schaduwen overweldigde vrouw in Europa, vaak denk dat het kan worden uitgedoofd.”*

3. Wat kenmerkt christelijke spiritualiteit?

Christelijke spiritualiteit heeft concrete karakteristieken. Het lijstje van elementen dat ik jullie wil geven, is niet “af”, is niet volledig. En toch, willen we over christelijke spiritualiteit kunnen spreken, dan moeten we ook een beetje klaarheid krijgen.

Vooraf wil ik met behulp van definities van **Herwig Arts** areligieuze en religieuze spiritualiteit omschrijven.

Areligieuze spiritualiteit: Door meditatietechnieken, concentratieoefeningen, rituelen of muziek probeert de spirituele mens de grenzen van de zelfbeslotenheid of het “ego” te overstijgen. Daarbij beleeft hij/zij gevoelens, zijn er percepties en gewaarwordingen die ervaren worden als een contact met een transcendente werkelijkheid die “verder” ligt dan het empirisch-materiële.

Religieuze spiritualiteit: Het transcendente “krijgt een gezicht”. Religieuze spiritualiteit is de neerslag van wat mensen in de loop der tijd hebben meegemaakt met hun God. Het is het

geheel van hun ervaringen, hun belevenissen en hun verlangens als gevolg van een ontmoeting met een “Andere”, met een “Persoon” met wie ze een intense relatie beleefden.

Of areligieus of religieus de spirituele mens komt tot de diepste lagen van zichzelf door bezinning, introspectie, reflectie, inkeer. Spiritualiteit is dan ook niet los te denken van menswetenschappen zoals psychologie, neurologie, sociologie. Spiritualiteit speelt zich af in de menselijke ziel, in de psyche. Zo zijn de duidingsmogelijkheden van psychologie, neurologie en sociologie een grote hulp, maar meteen zijn ook de grenzen van deze wetenschappen mee in het overleg te nemen. Bovendien heb je een taal nodig om een ervaring te duiden: elke taal heeft grenzen en mogelijkheden. En je hebt een culturele inbedding nodig. Daarbij helpt een religieuze-spirituele bakermat.

Christelijke spiritualiteit is religieuze spiritualiteit. De ontmoeting met de “Andere” is het vertrekpunt voor een nieuw begrip van zichzelf en van de mensen/natuur rondom, en van daaruit startpunt voor een nieuwe omgang met zichzelf, de anderen, de natuur:

- 1) Joods-christelijke spiritualiteit (her-)leeft in een ontmoeting met de Andere.
- 2) De Andere komt mijn menselijkheid in de menselijkheid van Jezus Christus tegemoet.
- 3) Die ontmoeting verandert mijn denken – voelen – handelen: de dynamiek van de liefde.
- 4) Ingaan op de uitnodiging brengt me in gemeenschap met anderen en leidt tot een levenswijze van universele verbondenheid.

Vragen duiken op:

Hoe kunnen wij “in contact komen” met het Goddelijke? “Ervaring” opdoen?

Welke wegen volgden zij die ons zijn voorgegaan om tot die ervaring te komen?

Hoe God op het spoor komen en een “onzekere zekerheid” hebben dat we ons niets wijsmaken?

Hoe de levensopdracht begrijpen die uit deze ontmoeting vloeit?

Wie is Christus voor ons? Welke rol spelen de Kerken?

1 Joods-christelijke spiritualiteit (her-)leeft in een ontmoeting met de Andere.

“De Heer riep: ‘Mozes!’ Ja, ik luister’, antwoordde Mozes. De Heer zei: ‘Kom niet dichterbij, en trek je schoenen uit. Want je staat op heilige grond ... Ik zal er zijn voor jou’” Zie Exodus 3, 1-10.

In de joods-christelijke traditie wordt het leven gedragen door een transcendente Aanwezigheid (Wiel Logister): een Aanwezigheid die bekommerd is om het lot van slaven, van slachtoffers van kleine en grote gebeurtenissen, van mensen die worstelen met vragen en lotgevallen; een Aanwezigheid van wie er een scheppende, verlossende en inspirerende kracht uitgaat.

Joods-christelijke spiritualiteit wordt beleefd in de ontdekking van een God die in de Bijbel als “liefde” wordt omschreven. De God van de Bijbel toont zich als een God die op zoek is naar de concrete, individuele mens, naar Zijn Volk, veel meer dan de mensen naar Hem. De ervaring met de God van de Bijbel is een ervaring van “gezocht” en “gevonden-worden”. Vruchten van deze ontmoeting zijn een groeiend persoonlijk evenwicht, innerlijke vrede, vertrouwen in het leven.

Bijbelse spiritualiteit overstijgt een zuiver geestelijk verlangen. De God van de Bijbel houdt van deze wereld en zijn mensen. God laat zich “ontdekken” in heel zijn schepping, we kunnen hem “ontmoeten” in de natuur en in de kunst, in de menselijke liefde. De menselijke liefde deelt in Gods liefde. Het lichamelijke, het aardse, het materiële, het dagelijkse, de anderen spelen een belangrijke rol. Tegen gnostische elementen, de Katharen...

De God van de Bijbel vraagt geen “offers” maar openheid voor Hem/Haar als de Andere. Hij verlangt “dialogo”, samen op weg zijn: “Dialogo met mijn God” is de christelijke definitie van gebed. Openheid en dialogo zijn steeds wederkerende diepmenselijke opgaven. Omwegen, vergissingen, schuld, twijfels hebben hun plaats in die dialogo met God, net als in de dialogo met andere mensen en in de openheid voor hen.

Zie bijgevoegde tekst: *Etty Hillesum, Het zijn bange tijden, mijn God..., uit: Het verstoorde leven*

2 De Andere komt mijn menselijkheid in de menselijkheid van Jezus Christus tegemoet

Voor Christenen gaat God zo ver dat Hij/Zij ons in de menselijke taal en gedaante van Jezus van Nazareth tegemoet treedt. God is te vinden in zoiets tastbaar als het Woord van de Schrift, het leven en sterven van Jezus van Nazareth, als het sacramentele ‘Brood en Wijn’. En Jezus identificeert zich met “de laatsten”: ik was hongerig, ik was naakt en ziek, ik was een vreemdeling, ik was gevangen ... (Matteüs 25, 34-36).

Door en in de menswording van Jezus van Nazareth verbindt God zich met elke mens op een onvoorwaardelijke manier (Gaudium et Spes 22).

De waarheid van elke mens is deze: Het mysterie van de menswording en de verlossing in Jezus, en de kracht van de dragende liefde die daarvan uitstraalt, geldt elke mens. (Redemptor Hominis 13) Zo kon de kerkvader Irenaeus tot de volgende uitspraak komen: *Gloria Dei vivens homo*, het geluk en de vreugde van God is de levende mens.

Dit betekent in eenvoudige mensentaal dat iedere mens is tot heil en heling is geroepen en het menselijk heel-worden niet aan voorwaarden is gebonden, niet aan een speciale kennis (tegen gnosis), niet aan een speciaal handelen (tegen reductie tot moreel handelen), niet aan een speciaal ras of gender (tegen eurocentrisme of klerikalisme). De ontmoeting met de christelijke God leeft van de ontdekking dat ik persoonlijk bedoeld en

betroffen ben door Gods handelen in Jezus en dat Christus doorleeft wat ik als mens doorleef, Christus is daar waar ik ben: in vreugden en angsten, in de schoonheid en het aftakelen, in gezondheid en lijden, tot in de nacht van de dood. God is door Christus in elke menselijke situatie aanwezig, niets menselijks is Hem vreemd.

„Wat christelijke spiritualiteit te bieden heeft is uniek, en komt tegemoet aan een onbewust verlangen, een onbewuste nood die zich juist in deze postmoderne tijd zo sterk laat voelen: een persoonlijke relatie met een persoonlijke God, die zijn schepselen meer liefheeft om wie ze zijn dan om wat ze presteren en hebben, die wanhoop, woede, rouw, verdriet en mislukking toestaat en van mensen niet het bovenmenselijke verwacht, maar ze kent, en troost, en naast ze gaat, meeleeft. Die zichzelf heeft gebroken en uitgedeeld, om over de dood heen samen met zijn schepping te kunnen zijn, in liefde. Zoiets.“ (uit een lezing van Désanne van Brederode op 15 juni 2018 bij een Jubileumviering van het Titus Brandsma Instituut)

3 Die ontmoeting verandert mijn denken – voelen – handelen: de dynamiek van de liefde

Christelijke spiritualiteit is meer dan menselijk houvast in dit dal van tranen. Het gaat om de mens 'hic et nunc', om geluk en volheid hier en nu, voor mij en voor de anderen in deze wereld.

“Saulus, Saulus, waarom vervolg je mij?” Saulus vroeg: ‘Heer, wie bent u?’” (Handelingen 9, 3-6). Voor Paulus is het een radicale ontdekking, en het begin van een nieuwe levensstijl: in de vervolging van de zogezegde afvalligen vervolgt hij Jezus; die Jezus, die juist de vrijheid brengt waar hij zo naar op zoek is.

De dialoog-ontmoeting met de Bijbelse God staat onder de wet van de liefde voor de medemensen: oog en oor hebben voor de concrete mensen in hun zoeken, vragen, lijden en vreugden. En dit op universele wijze, ook over de grenzen van het eigen volk heen, zonder onderscheid van geslacht, ras, godsdienst...

Christelijke spiritualiteit draait om liefde, ze heeft de liefde, die maakt haar niet superieur, maar geeft de spirituele mensen een heel eigen dynamiek:

“dienend en vragend en wakend in deze geschonden wereld aanwezig zijn, omdat ze de liefde, die superieur is, een kans wil geven – tussen mensen, als interesse, als interactie, als een werkzaamheid die omvormt, laat afsterven, en tot heel nieuw leven voert.”

Christelijke spiritualiteit is wezenlijk een betrekking gebeuren, hoe mooi en troostend en hoe conflictvol en pijnlijk tegelijk dit gebeuren ook kan zijn.

Christelijke spiritualiteit draagt verder dan het sluipende gevaar van economische en utilitaristische drijfveren in het westerse denken die spiritualiteit tot een koopbaar artikel kunnen maken, en dan wordt „de spirituele mens een consument (...), die graag troost, bemoediging, verbondenheid, schoonheid, diepgang en inspiratie koopt of krijgt, en fijne sentimenten, die hem kunnen verzoenen met zichzelf en zijn eigen leven. Terwijl dit niet het hele verhaal is.

Kenmerkend, dunkt me, voor christelijke spiritualiteit is nu net dat het zwaartepunt niet bij het eigen leven en eigen geluk ligt. Zeker, ook niet bij volkomen onthechting en gelatenheid en niet bij alleen maar zelfopoffering en desnoods zelfkastijding, althans, niet dat ik denk – maar belangrijker dan het op het

spoor komen van de eigen talenten en roeping en veerkracht en kracht, is een zintuig ontwikkelen voor de ander die roept. Voor het menselijk tekort, de nood, de eenzaamheid, het falen, de zwakte, de machteloosheid, de radeloosheid en de onmacht.“ (uit een lezing van Désanne van Brederode op 15 juni 2018 bij een Jubileumviering van het Titus Brandsma Instituut)

De ‘menswording van mensen’ impliceert dat we als christenen meer en meer zoals Christus willen leven en denken. Christelijke spiritualiteit is niet denkbaar zonder gelijkvormigheid met Christus: bewust Jezus’ leven volgen en het sterven zoals Hij niet uit de weg gaan. Deze omvorming heet in de christelijke spiritualiteit bekering (metanoia). Op deze wijze hebben christenen ook deel aan Zijn verrijzenis.

De grondvragen voor een christen zijn: Hoe heeft Christus geleefd? Uit welke Geest heeft Hij geleefd en wil ik leven?

Voor christenen is het leven niet eenvoudig ‘een weg naar het doel’, maar de levende Christus is de weg die we te gaan hebben. Of zoals Paus Franciscus het verwoordt: “Je leven is een zending in deze wereld.” We zijn geroepen om in die dynamiek van de Drie-eenheid te treden, om barmhartige mensen te worden.

Vol van “Cheset”.

Voor de christenen is het beeld van God als de drie-ene een fundamenteel beeld. De drie-ene God verschijnt met Jezus in de mensengeschiedenis en geeft aan het leven door de kracht van de Geest een bijzondere dynamiek: die van de liefde in de navolging van Jezus Christus. Christelijke Spiritualiteit is christocentrisch (“Jezus Christus is de grond” ; 1 Kor 3,11) en trinitarisch.

“Over de precieze verwoording van deze Drie-eenheid (Triniteit) van God is in het begin van de christenheid veel gesproken en men heeft lang gezocht om woorden te vinden om dit mysterie enigszins te duiden. De Kerk gelooft dat God één is in zichzelf, dat Hij één wezen is, maar dat zijn eenheid bestaat uit drie Personen. “God is liefde”. Als deze Liefde is Hij gemeenschap van Personen. Als wij dit geloofsmysterie vergelijken met wat wij mensen onder liefde verstaan, wordt het misschien iets meer verstaanbaar. Liefde gaat uit naar de ander, in de hoop dat de ander deze liefde beantwoordt en dat deze liefde tevens vruchtbaar wordt. Je kan dus zeggen dat de liefde als het ware drie op zichzelf bestaande elementen kent die toch samen één zijn. In de theologie vindt men daarom de vergelijking tussen de drie-ene God en de relatie tussen man en vrouw die vruchtbaar wordt in het kind. Zij bestaan alle drie op zich, zij hebben elk hun eigenheid, en toch vormen zij ook een eenheid. Deze liefdeseenheid vormt een afspiegeling van Gods drie-ene mysterie van Liefde. De Vader brengt de Zoon voort, en schenkt zich aan Hem weg. Deze Zoon geeft zich helemaal terug aan de Vader. Deze wederzijdse overgave is vruchtbaar van eeuwigheid af. Deze vruchtbaarheid is de Heilige Geest.” (uit: Katholieken. Wat ze geloven, Halewijn, 2006, p. 11, 13).

Het beeld van de Triniteit, bestaat uit vele cirkels.

-rechts de Vader, Hij komt uit de cirkel, buigt zich voorover, over een figuur die op de grond ligt, Hij neemt hem, grijpt Hem: “ik heb je bij jouw Naam geroepen, je bent van mij”.

-links de Zoon, beeld van de Vader, één met de Vader, helemaal op de knieën voor de mens in een geste die herinnert aan de voetwassing: “laat toe dat ik je was”

-boven de Geest, een duif van vuur – “zonder angst, de angst achter zich latend, moedige getuigen van Jezus en de liefde van de Vader” – “de Geest over de wateren van de chaos”

Dezelfde liefde in de drie, één liefde: de mens weer oprecht helpen, scheppende liefde.

In het midden twee cirkels:

een grote cirkel = de cosmos

een kleine cirkel = de mens, hoeder van de cosmos, tegelijk: zwak, vol armzaligheden

De zwakke mens is ook de machtige mens:

God maakt de mens krachtig

God treedt daarvoor uit zich zelf

geeft zich als Vader in de Zoon aan de schepping

de Zoon, het menselijk gelaat van de Vader

is niet de harde opperrechter, maar diegene die aan de voeten van Zijn apostelen knielt

in de kracht van de Geest = de Liefde tussen Vader – Zoon

“gepakt door Zijn Liefde, kunnen ze liefde geven”

Zie bijgevoegde tekst: Nikos Kazantzakis, *De stem blijft je roepen*

4 Ingaan op de uitnodiging brengt me in gemeenschap met anderen en leidt tot een levenswijze van universele verbondenheid.

Elke christen krijgt vanuit zijn roeping ‘mens te zijn onder de mensen’ een unieke betekenis. Tegelijkertijd is geen christen los te denken van gemeenschap. Christelijke spiritualiteit wordt beleefd in gemeenschap, bouwt gemeenschap mee op. Roeping is steeds een oproep tot leven voor en met anderen.

Gebed (ontmoeting met God) en navolging van Christus geven impulsen voor een engagement tegenover mensen en natuur. Een christelijke relatie met God en zorg voor de schepping gaan samen. Daarbij schuwt gelijkvormigheid met Christus niet de confrontatie met zwakheid of schuld, niet de eigene en niet die van de andere.

In dit betrekkingengebeuren spelen zingevende samenkomsten een wezenlijke rol. We leven in een tijd en in een stukje wereld waar de zin voor sacramenten eerder schijnt af te nemen, en tegelijk groeit de behoefte om belangrijke levensmomenten “samen te vieren”. Daar zijn de Wereldjongerendagen, daar zijn ook de muziekfestivals... Zelfs begrafenisondernemers, rent-a –priest organisaties en dergelijke kunnen daar goed op inspelen.

“Kerk-zijn”, “Kerk-vormen”, als “Kerk zich engageren”, dit is in onze gewesten opnieuw te ontdekken... Als westerse Kerk moeten we ons opnieuw uitvinden.

Laten we “Kerk” ontdoen van alle ballast uit “ons” verleden, en teruggrijpen naar de oorspronkelijke betekenis: “ecclesia” als groep van mensen die zich verankeren in Christus’ levens- en stervensstijl en zich geroepen weten om “naar buiten te treden”, om haaks te gaan staan en zich te verzetten tegen maatschappelijke tendensen die het leven verstoren. De openheid voor wat er vandaag in de Wereldkerk gebeurt, kan daartoe bemoedigen en inspireren, net zoals de theologische zoektocht geformuleerd in de laatste decennia: “Kerk als Kerk-zijn-voor-andere”.

Leseenheid I, verwerking

Wanneer je dit onderdeel van de cursus hebt verwerkt, stuur me dan het antwoord op volgende vragen (ongeveer twee tot drie bladzijden...):

Voor alle studerenden:

- 1) Welke definitie van spiritualiteit (zie cursus) spreekt jou het meest aan? Kan je formuleren waarom spiritualiteit voor jouw leven al dan niet belangrijk is of zou kunnen zijn?
- 2) Er zijn in de cursus vier basiskenmerken van christelijke spiritualiteit vernoemd. Met welk(e) kenmerk(en) hebben mensen in jouw omgeving (of jijzelf) het moeilijk in de praktijk?

Extra voor studerenden uit groep A:

Er zijn vijf teksten bijgevoegd. Geef bij elk van de teksten een korte commentaar. Bv. welke gedachten inspireren je?

tekst 1 Paula Veestraeten, *Nieuw heilig*

tekst 2 Guido Caerts, *Geloof van 't schap*

tekst 3 Etty Hillesum, *Het zijn bange tijden (uit: Het verstoorde leven)*

tekst 4 Nikos Kazantzakis, *De stem blijft je roepen*

tekst 5 Theo van de Kerkhof, *Wat is spiritualiteit?*

Extra voor studerenden uit groep B:

Geef bij de volgende drie teksten een korte commentaar:

tekst 2 Guido Caerts, *Geloof van 't schap*

tekst 3 Etty Hillesum, *Het zijn bange tijden (uit: Het verstoorde leven)*

tekst 5 Theo van de Kerkhof, *Wat is spiritualiteit?*

uit: *geluk*, 2016, 1

NIEUW HEILIG

Over hedendaagse inspiratie

Tot zo'n halve eeuw geleden hadden de meesten van ons verschillende voormen die allemaal aan een heilige waren gelinkt. Niet alleen onze verjaardag werd gevierd, maar ook aan ons naamfeest werd gedacht. Vandaag kiezen ouders vaak een erg speciale naam voor hun baby en is de verwijzing naar de heiligenkalender zo goed als helemaal uit onze geseculariseerde samenleving verdwenen. Heiligennamen 'worden nauwelijks meer genoemd, laat staan vereerd' zeggen Jeroen Jeroense (1961) en Theo Overduin (1955), twee Nederlandse protestanten die door Nederland en een stukje Vlaanderen reisden om een antwoord te vinden op de vraag of ook het heilige uit onze maatschappij is weggelapt. 'Laten mensen zich nog ontroeren of verwonderen door een andere werkelijkheid?' (...) 'Waar treft het heilige hen en hoe is zo'n ontmoeting te omschrijven? Neemt het hen bij de hand of slaat het hen juist van hun sokkel?' Ze hebben de verhalen in hun boek vorm gegeven door in gesprek te gaan met zeventien inspirerende mensen uit de meest diverse geledingen: mannen en vrouwen uit de academische, politieke, militaire, commerciële, religieuze en artistieke wereld. Uit het boeiende relaas van al die interviews blijkt 'dat het heilige ook vandaag – globednieuw en vaak los van religieuze dogma's – in ons bestaan kan inbreken.'

Nieuw heilig

HOE HET BOEK IS ORGEVAT

Nu de tijd van verheven woorden en gewijde taal voorbij lijkt om uit te drukken wat voor mensen van levensbelang is, zetten de auteurs een speurtocht naar het heilige in, de interactie tussen onze werkelijkheid en een andere. In zeventien gesprekken – zestien echte en één op papier (geschreven door Dries van Agt, voormalig minister-president van Nederland) proberen ze de vinger te leggen op wat mensen vandaag beroert, wat hen drijft. Wat is voor hen de bron waaraan ze zich laven? Hun heilige brandstof, hun onuitputtelijke energie?

De auteurs begeven zich met een oude Mercedes-Benz op weg en laten een keur van modern geïnspireerde mensen thuis of op kantoor hun relaas doen. Over de grenzen van religieuze tradities heen proberen ze het heilige te doen oplichten in de levenslijn van hun gesprekspartners. En net zoals in een radio- of tv-interview is interesse al dan niet gewekt wordt door de persoon die aan het woord is, blijkt dat ook hier het geval. Afhankelijk van je eigen achtergrond, ervaring en engagement word je door het ene verhaal meer aangesproken dan door het andere. Maar één iets is duidelijk: het heilige is nog niet geheel uit de maatschappij verdreven.

In elke ontmoeting worden momenten, plekken en personen onder de loep genomen. Zij krijgen een 'geladen' betekenis. Momenten worden heilige momenten omdat zij iemands leven een beslissende wending hebben gegeven. Plekken worden heilige plekken omdat er bijzondere dingen zijn gebeurd. Mensen worden heilige mensen omdat ze ons aanzetten tot navolging en ons uitdagen tot inzet voor een betere wereld, schrijft Peter Nissen in het voorwoord.

Wat deze laatste betreft maken Jeroense en Overduin gebruik van een Allerheiligenkaartspeel, een groot aantal kaarten met daarop afbeeldingen van heiligen of antiheligen. De geïnterviewden moeten er uit elke reeks drie kiezen. En dat leidt warempel tot een Eregerij der nieuwe heiligen, ongeveer in het midden van het boek. Een voorlopige eindbalans die zelfs leidt tot een heuse Jaarkalender van nieuwe heiligen, waarin naast Pater Damiaan, Martin Luther King, Nelson Mandela en Desmond Tutu, om er maar enkelen te noemen, ook de namen van Angela Merkel, Madonna en André Hazes zijn opgenomen.

Deze ranking in lijsten en de bijhorende kalender zullen niet door elke lezer geapprecieerd worden. Ook ik vond deze onderbreking in de overigens

boeiende reeks gesprekken volstrekt overbodig. Je kan je trouwens afvragen waarom de auteurs op pad gingen met een set kaarten die de keuze van de gesprekspartners beperkte. Het palet zou er veel gevarieerder hebben uitgezien zonder kaartspel, al worden er nu ook namen toegevoegd die niet in de voorraad zijn opgenomen. Ook de heilige plaatsen worden letterlijk in kaart gebracht. Niet alleen op religieus vlak, maar ook in de theater, film- en sportwereld is er 'heilige grond', de absolute 'place to be'. Of dat zo nodig gevisualiseerd moest worden, is een andere vraag.

EEN GREEP UIT DE WAAIER VAN HET
DOORLEEFDE AANBOD

De reis naar het heilige was fascinerend, zeggen de auteurs, die doorheen de gesprekken hebben ervaren dat ook in de huidige moderne niet-religieuze maatschappij mensen een van oorsprong religieus begrip als heilig inhoud kunnen geven. We brengen hierna een beperkt aantal citaten die u misschien inspireren om het boek zelf ter hand te nemen en te lezen wat mensen vandaag bezielt en in beweging brengt.

Heilig

Theologie heeft voor mij alles te ma-

ken met de term barmhartigheid of compassie. Het betekent in de kern van de zaak dat je je wilt laten raken door de ander, dat je niet jezelf innerlijk afsluit, maar gevoelig wilt zijn voor de pijn van de ander. Vanuit die ontroering kom je in beweging en wil je ook iets doen voor de ander. Barmhartigheid is de reactie van het hart op het leed van de ander. (Ruud Ganzevoort, theoloog en politicus)

Voor iemand in nood maakt het een wezenlijk verschil om iemand naast zich te hebben. Dat verschil kunnen maken heeft iets in zich van heil. Troost brengen. De pijn delen. Heilig is voor mij openstaan voor de geest van God. Het onverwachte durven zien en ernaar handelen. Mijn werk voor Sant'Egidio heeft me veel verrassingen gegeven. In het verrassende bevindt zich het heilige. (Hilde Kieboom, voorzitter Sant'Egidio België)

In ieder schepsel zit de 'ruh', de levensvont, ingegeven door God. En dat is heilig. Dit inspireert tot eerbied hebben voor ieder mens. (...) Naast de mens is ook de natuur heilig. De Koran en ook andere islamitische teksten wijzen de mens erop dat hij een 'khalief' is. Hij is een rentmeester over de wereld. Als mens zijn we verantwoordelijk voor dat wat door de ruh tot leven is geroepen. (Nora Asrami,

'de bovenleiding', net als een elektrische tram in de stad. Zonder die verbinding en zonder dat contact staat ie gelijk stil en is er geen beweging meer in te krijgen. (Cees Veerman, voormalig hoogleraar Landbouw en politicus)

Iemand met waardigheid willen verzoeken, komt voort uit een houding. (...) Wanneer je, helemaal in de laatste fase van een mensenleven, met oprechte aandacht en met authentieke passie zorg verleent, dan is dat voor mij zeker heilig. (...) Heilig is kwaliteit van leven bieden in de meest moeilijke periode van iemands leven. (Jos de Blok, verpleegkundige Buurtzorg Nederland)

Wat is heilig? En is een heilige hetzelfde als een held? Of is er een verschil? (...) Een held is dichterbij, tastbaarder en ook kwetsbaarder. Een held kan zomaar van zijn of haar voetstuk vallen. Heilig is toch gevoelsmatig van een andere orde. Verder weg, meer ongrijpbaar, meer overstijgend. En het heeft ook te maken met iets bovennatuurlijks of noem het maar gewoon iets goddelijks. (Simon Wouda, beroepsmilitair met een internationale loopbaan)

Natuurlijk is er heiligheid in graden. Maar tenminste is vereist dat het gaat

onderzoeker verbonden aan het Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving)

Het heilige brengt een mens tot voordele verslissing. Je wordt bijna beschaamd om het te benaderen. Met schroom zoek je naar datgene wat niet in het woord te vatten is. Het heilige duwt een mens in twee richtingen. Enerzijds is daar de grote bescheidenheid en het zwijgen bijna. Aan de andere kant moet een mens er ook over durven spreken. Het heilige is er namelijk, heil manifesteert zich. Het is echter niet zo maar te duiden. Eerlijk gezegd vind ik het een heel schroomvol onderwerp. (Jeroen De Cuyper, abt norbertijnenabdij Tongerlo)

In een paar regels kunnen dichters de werkelijkheid raken. Dat is kunst, en dat zou je heilig kunnen noemen. Heilig duidt op het geheim van het bestaan. Heilig heeft voor mij ook te maken met de principes waarin je geloof. De zaken waar je voor staat in je werk en je leven. (Elma Drayer, mediacolumnist en freelance journalist)

Heilig is ook dat je durft te leven zonder oplossingen. Dat je erop durft te vertrouwen dat het goed komt, dat alles je gegeven wordt, ook de weg waarlangs je hebt te gaan. Hou daarom als mens altijd contact met

om een mens die in gerichtheid op het goede voor anderen aan zichzelf is ontstegen. (...) Als we spreken over 'heilige' ervaringen gaat het niet om mensen van uitzonderlijke kwaliteit. Veeleer om (vluchtige) ontmoetingen met een bovenaardse werkelijkheid, een kijkje door het sleutelgat van de hemel, even een fluistering uit het paradijs. (Dries van Agt, jurist, voormalig hoogleraar, politicus en diplomaat)

Heilige momenten

Bijzondere ervaringen kleuren het leven van alle gesprekspartners: herkenbare gebeurtenissen met een universeel karakter als het huwelijk, de geboorte van kinderen, het afscheid van geliefden; maar ook heel specifieke momenten of periodes zoals de ramadan, het verblijf in de stilte van een klooster of de natuur.

Een vorm van ontvankelijkheid voor het heilige moment, noemt Ruud Ganzevoort dat. Voor mij is het meer een levenshouding: door alles heen open willen blijven staan voor wat je niet verwacht had. Je moet als mens het lief hebben om je te laten raken.

Volgens Elma Drayer is heilig een moment waarin alles samenvalt. Zo'n ervaring heb je misschien eens per jaar. Het overkomt je.

Wanneer ik op blote voeten in het buitenland een onbekende moskee betreed, dan voel ik de islamitische erfenis in mij, de heilige traditie, zegt Nora Asrami. In een moskee proef je het hele bestaan.

Jos de Blok stelt dat hij in de zorg veel heilige momenten heeft gekend. Een politiman die terminaal was, had besloten tot euthanasie. In de ochtend dat dit aan hem verleend zou worden, wilde hij me nog spreken. Terwijl ik naast hem op de rand van zijn bed zit, neemt hij mijn handen vast en bedankt me voor de mooie tijd samen. Dat is een ontroerend moment. Heilig.

Heilige plekken

Idem voor de bijzondere plekken omdat er bijzondere gebeurtenissen hebben plaatsgevonden. Of plekken waaraan mensen – om wat voor reden dan ook – een bijzondere betekenis hebben toegekend. Geboortedorpen of -landen, vakantieplaatsen, kerken, moskeën, de zee en de natuur, stukjes hemel hier op aarde.

Voor de abt van Tongerlo wil dit klooster graag een oase van verdieping zijn voor de reiziger door het leven. Een plek waar de nabijheid van God wordt gezocht in een gehaaste maatschappij. De abdij is een kruispunt op

de levensweg van de spirituele mens.

Kathleen Ferrier haalt Schiphol aan. Het bijzondere van deze plek is het voortdurend komen en gaan van mensen. Mensen onderweg. Werelden die elkaar – soms even – tegenkomen en ontmoeten.

In de wereld van de binnenlandse kleinkunst geldt theater Carré als een min of meer heilige plaats. Optredens in een uitverkocht Carré is zo'n beetje het hoogst haalbare voor alle kleinkunstenaars en cabaretiërs hier te lande.

Na hun poging om de bijzondere plaatsen die door de gesprekspartners zijn aangehaald, letterlijk in kaart te brengen, besluiten de auteurs: *Misshien is voornamelijk de belangrijkste boodschap nog wel dat het heilige zich overal ter wereld kan manifesteren. Als je er maar voor openstaat, als je het maar wilt zien en als je het maar durft te erkennen. Any time, any place, any how.*

Heilige personen

Over het wat geforceerde kaartspel en de rangschikking van heiligen en antieilgen hebben we het eerder al gehad. De auteurs baseren zich op de argumentatie van hun gespreks-

partners, zowel voor het ene 'kamp' als voor het andere.

Nelson Mandela bijvoorbeeld, hij ging de weg van gerechtigheid én verzoening tegelijkertijd. Sint Francis- cus bestreed armoede en pleitte voor een zorgvuldige en duurzame omgang met de natuur. Moeder Teresa cijferde zichzelf weg voor de ander. Martin Luther King bracht beweging op gang. Mahatma Gandhi durfde te blijven staan waar hij voor stond. Hij hield zijn broze rug recht, wat er ook gebeurde.

Bij de antieilgen voeren Vladimir Poetin en Madonna de lijst aan. Poetin met zijn hang naar macht. Het enige wat hem drijft is macht en geld. Madonna shockeert uitsluitend voor eigen gewin. Schaamteloos en stuitend commercieel. Worden ook geciteerd: André Hazes, die op een kwetsende manier met zijn gezin omging, Steve Jobs, een uitgesproken narcist en Mark Rutte, de meest visievolle premier ooit.

Opmerkelijk is ook dat sommige personen zowel scoren op de schaal van de heiligheid als op de meelaten van de antieilghed. Dat is bijvoorbeeld het geval voor Madonna, Moeder Teresa, Margaret Thatcher, Pussy Riot en Antoine Bodar. Kennelijk zijn dit der-

mate markante en veelzijdige personen dat zij heel verschillende beelden en opvattingen bij menigeen kunnen losmaken.

Dichter bij het heilige?

In het laatste hoofdstuk van dit be-geesterend boek maken de auteurs een synthese van de ontmoeting met het heilige doorheen de openhartige gesprekken. Hun onbestemde vermoeden dat het heilige verre van verdwenen is, wordt door hun rondreis bevestigd. Ook mensen die niet religieus zijn, weten het begrip heilig van inhoud te voorzien. Het heeft een rijkere connotatie in de moderne maatschappij dan aanvankelijk gedacht.

Het heilige laat zich namelijk in een grote verscheidenheid ontmoeten. Een mens blijft verantwoordelijk voor zijn eigen heil. Kiezen voor het heilige is besluiten de controle over het eigen

bestaan los te laten.

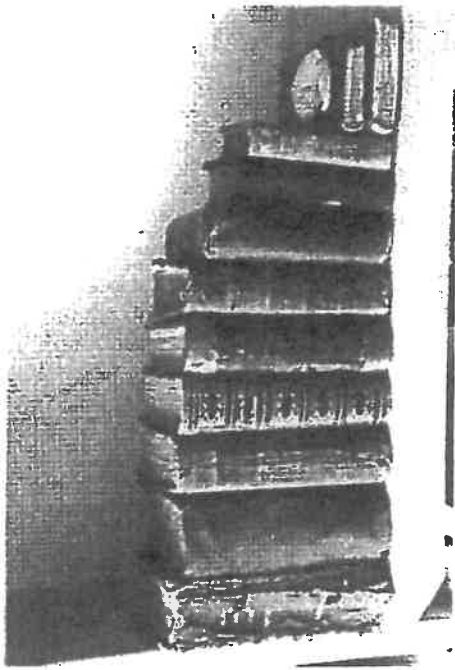
Heilig is niet langer voorbehouden aan dat wat van gene zijde lijkt te komen. Niet alleen God of Allah is heilig in de moderne maatschappij. Ook een volmaakt wiskundig model of schone gedachte is heilig. Evenals het tonen van compassie aan de geschondene en het verlaten van je comfortzone. Dat schenkt ons milde troost. (...) Soms voelt het wat ongemakkelijk om door een andere werkelijkheid te worden aangesproken en 'van je paard gebliksemd'. Het vergt moed om de eigen denkpatronen om te buigen. De betrekking met het heilige brengt winst. Een nieuw perspectief. Het heilige adelt de geest.

Paula VEESTRAETEN

Jeroen Jeroense / Theo Overduin
Nieuw heilig – Over hedendaagse inspiratie Skandalon, 2014

¹ Peter Nissen, hoogleraar Spiritualiteitsstudies, Radboud Universiteit, Nijmegen

CURSIEFJE

G ELOOF 'VAN 'T SCHAP'

Wie op de Antwerpsesteenweg in Westmalle het sinds enkele jaren volledig vernieuwde café 'Trappisten' binnenstapt en er een dubbele of een tripel bestelt, krijgt stevast de vraag: 'Van 't vat of van 't schap?' Een dubbele drink je het best 'van 't vat', lekker gekoeld dus. Om met volle geneugten van een tripel te genieten en zijn rijke aroma's tot je te laten doordringen, is kamertemperatuur, 'van 't schap', de aangewezen formule. 'Van 't schap', een typisch Vlaamse verwijzing naar de plankenkast in huis die iedereen lang geleden 'het schap' noemde.

De uitdrukking flitste door mijn hoofd toen ik thuis, in het leeshoekje met enkele volgestouwde rekken lectuur, op zoek ging naar een boek. Op een soort lussenetage te midden van het rekkenwerk, kwam ik ze weer tegen, de oude gebedenboekjes, netjes

naast elkaar geposteerd. Ze staan daar al lang. Als sieraad, geflankeerd door een oud zakhorloge met het uur waarop de tijd is stil blijven staan. Geloof 'van 't schap', dacht ik spontaan.

Ze zijn niet terug te brengen tot één

bepaalde collectie, die gebedenboekjes. Sommige hebben een harde, glanzende koft, andere zijn bekleed met zwart stof dat met moeite de tand des tijds heeft doorstaan. Met her en der een opgespannen garendraad om het omhulsel strak te houden. Ze staan in opwaartse lijn: de kleinijes vooraan, gevolgd door de iets volumineuzere. Sommige zijn verfraaid met een enkel of dubbel knipsel waarvan telkens het tussensstuk ontbreekt. Te vaak open- en dichtgedaan.

Op een uitzondering na dateren ze van de tweede helft van de 19de eeuw. Als ik de uitgavedata overloop, stel ik me telkens een periode voor uit het leven van mijn grootmoeder, de enige grootvader die ik als kind nog even heb gekend. Ze was 80, in mijn herinnering stokoud, altijd in het zwart, met een lange rok en grijze haren gebundeld in een dot. Ik was haar jongste kleinkind, geboren enkele jaren na de oorlog, de tweede die zij had meegemaakt. Van mijn grootvader en andere tijdgenoten met wie zij het leven gedeeld heeft, zijn me alleen de vergeelde beeltenis op geposeerde foto's en de onthutsend jonge sterfdata op verzakte grafzerken bijgebleven. Het leven zoals het toen was.

Als ik de boekjes opensta, voel ik me binnentreden in de intimiteit van een geloof uit een tijd toen religie het leven bepaalde, op persoonlijk vlak én maatschappelijk. 'Als 't geen school is, is 't kerk', is een uitdrukking die ik als kind vaak heb gehoord. Verlof of vakantie waren zo goed als het hele jaar door gekoppeld aan kerkelijke feesten. En dat wilde toen nog wat zeggen. Op een van de openingspagina's vind ik een opsomming van De gebodene Vastendagen: 'Boven den grooten Vasten vóór Paschen, zyn nog gebodene vastendagen, de Quatertemperdagen, de avonden van Sinxen, O.L.V. Hemelvaart, Allerheiligen, Kersmisse, en op den zaterdag vóór de plegtigheid van den feestdag van de H.H. Apostelen Petrus en Paulus, dewelke valt op den Zondag na den 29 Junius. Op den H. Marcusdag en de Kruisdagen is het geboden vleesch te derven.'

En voor wie niet meer weet wat Quatertemperdagen zijn: 'Quatertemper wordt gehouden des Woensdags, Vrydags en Zaterdags na den derden Zondag van den Advent; na den eersten Zondag van den Vasten; na Sinxen en na H. Kruisverheffing.' Verder kom ik Boetpsalmen tegen en Biechttoefeningen, Communieoefeningen en bladzijden litanieën, onder meer de Litanie tot lansen der geloovige zielen.

Er zit veel 'schuld en boete' in de pagina's die ik doorblader, veel regeltjes met punten en komma's, gericht op zielenheil en de steile weg die daar toe leidde. Ruimte voor vragen was er amper, dogmatisch verpakte antwoorden en zekerheden des te meer. Te weinig plaats ook voor vreugde en blijheid. Alsof dat niet mocht. Geloof zoals het hoorde, vakkundig geserveerd, gekoeld. Geloof 'van 't vat'.

Toch is dat bij mij als kind nooit zo overgekomen. Het keurslijf was achteraf bekeken ongetwijfeld beklemmend en de teksten eerder deprimerend dan verheffend, maar er was ook iets dat we vandaag heel hard missen: de diep gewortelde overtuiging dat een mens niet alles in handen heeft, dat er meer is dan alleen 'ik', dat niet zelfrealisatie maar zorg voor de ander het hoogste doel is. Matteüs 25 en de werken van barmhartigheid ben ik in de oude teksten niet tegengekomen. Maar het is mijn diepe overtuiging dat, over de ellenlange voorschriften en litanieën heen,

mijn grootmoeder en met haar vele anderen hadden begrepen dat daar de kern lag van het hele religieuze verhaal. Dat geloven ook een kwestie was van doen. En dat was aan hun manier van samenleven te merken.

Het kan geen toeval zijn dat precies in die tijd talloze mensen, ook uit mijn omgeving, bereid waren zichzelf weg te cijferen om zich ten dienste te stellen van de noden die zich aandienen, hier of elders in de wereld, met een engagement dat geen grenzen kende: 24 uur op 24, een leven lang.

Wellicht is het daarom dat ik aan dat 'oude' geloof een warm gevoel heb overgehouden. Omdat het over de teksten heen, voorbij de woorden, niet alleen de blik gericht hield op on-eindig, maar ook een zorgzaam oog had voor de medemens. Een geloof op kamertemperatuur. Een geloof 'van 't schap'.

Guido Caerts

Het zijn bange tijden, mijn God....

Ik zal je helpen, God, dat je het niet in mij begeeft, maar ik kan van tevoren nergens voor instaan. Maar dit ene wordt me steeds duidelijker: dat jij ons niet kunt helpen, maar dat wij jou moeten helpen en door dat laatste helpen we onszelf. En dit is het enige, wat we in deze tijd kunnen redden en ook het enige waar het op aankomt: een stukje van jou in onszelf, God. En misschien kunnen we ook er aan meewerken jou op te graven in de geteisterde harten van anderen. Ja, mijn God, aan de omstandigheden schijn jij niet al te veel te kunnen doen, ze horen nu eenmaal bij dit leven. Ik roep je er ook niet voor ter verantwoording, jij mag daar later ons voor ter verantwoording roepen. *En haast met iedere harts slag wordt het me duidelijker; dat jij ons niet kunt helpen, maar dat wij jou moeten helpen en dat we de woning in ons, waar jij huist, tot het laatste moeten verdedigen.* En er zijn mensen die hun lichaam in veiligheid willen brengen die alleen nog maar behuizingen zijn voor duizend angsten en verbitteringen. En ze zeggen: mij zullen ze niet in hun klauwen krijgen. En ze vergeten dat men in niemands klauwen is, als men in jouw armen is.

Etty Hillesum (1942), Het verstoorde leven
p. 131-132

De Stem blijft je roepen

Proloog

Uit de autobiografie van de Kretensische auteur Nikos Kazantzakis:

"Een reusachtige wind – een lulde stem – waait door hemel en aarde en in onze harten en het hart van alles wat leeft – we noemen het God. Planten en bomen bleven liever in hun bewegingsloze slaap naast stilstaande stromen, maar de Stem kwam tussenbeide en schudde krachtig aan hun wortels: 'Vooruit, laat de aarde los en loop!' Wanneer de boom had kunnen denken en spreken, zou hij geroepen hebben: 'Ik wil niet. Ik kan niet. Wat verlang je van mij? Je vraagt het onmogelijke van me!' Maar de Stem bleef meedogenloos aan zijn wortels rukken en riep maar: 'Vooruit, laat de aarde los en beweeg je voort!' Zo riep de Stem duizend eeuwen. En zie: na langdurig verlangen en strijd maakte zich leven los uit de bewegingsloze boom en zocht de vrijheid. Dieren verschenen – wormen – die zich nestelden in water en slijk. 'Het is heerlijk hier', zeiden ze, 'het is hier veilig en goed; we gaan hier niet meer weg!'

Maar de vreselijke Stem porde hen meedogenloos in de lendenen.

'Ga weg uit het slijk, sta op, verwek iets hoger!'

'Wij willen niet. Wij kunnen niet.'

'Maar ik wel. Sta op!'

En zie, na duizenden eeuwen kwam de mens tot leven, nog wankelend op zijn onvaste benen. Het menselijk leven is een centaur, zijn paardenhoeven staan in de aarde geplant, maar zijn lichaam van borst tot hoofd wordt bewogen en gekweld door de genadeloze Stem. Hij heeft alweer gedurende duizendeneeuwen gevochten om zichzelf als een zwaard uit de dierlijke schede te trekken. Ook vecht hij – dit is zijn nieuwe strijd – om zichzelf uit zijn menselijke schede te bevrijden. De mens roept in wanhoop: 'Waar kan ik heen, ik heb de top bereikt, daarachter gaapt de afgrond.'

En de Stem antwoordt: 'Daarachter ben ik. Sta op!'

Alle dingen zijn centauren. Wanneer dit niet zo was, zou de wereld in traagheid en onvruchtbaarheid weggroten

<https://debezieling.nl › wat-is-spiritualiteit>

Wat is spiritualiteit?

Theo van de Kerkhof

15 januari 2014

Spiritualiteit is een wat ongrijpbaar fenomeen. Het gaat om een manier van in het leven staan, maar je kunt er ook de traditie mee bedoelen waarin een levensstijl wordt gecultiveerd. In ieder geval is spiritualiteit niet per se vaag of zweverig. Voor spiritualiteit moet je je verstand gebruiken, vindt kenner Kees Waaijman. Maar waarom heeft juist de oudere generatie gelovigen soms moeite met het begrip? En gaat spiritualiteit altijd over God?

Door Theo van de Kerkhof

Spiritualiteit is in het moderne leven *salonfähig*er dan de verwante begrippen geloof of religie. Tegelijk roept spiritualiteit nogal eens weerstand op en wordt het fenomeen voor vaag of zweverig versleten. Die vaagheid heeft voor een deel een taalkundige achtergrond. Het woord

spiritualiteit is namelijk een polyseem. Dat wil zeggen: het is een woord dat, afhankelijk van de context, verschillende dicht bij elkaar liggende betekenissen kan krijgen. Het lijkt wat dat betreft op een woord als 'voetbal'. Daarmee kun je zowel de bal, als het voetbalspel, als de sportsector (de voetballerij) aanduiden. Iets dergelijks is met het woord spiritualiteit aan de hand: het kan duiden op zowel een 'levenshouding', een manier van in het leven staan, als op een leer of traditie, of op bepaalde religieuze praktijken (een boeddhistische, een christelijke, of franciscaanse spiritualiteit).

Ontsporing

Maar dat is natuurlijk niet alles. Er is voor dat vage imago ook wel een inhoudelijke grond. Zo kun je tijdens een edelstenentherapie kristallen op of nabij verschillende delen van je lichaam plaatsen, namelijk die delen waar je lichaam 'uit balans' is. De 'energiefrequentie' van de edelstenen werkt dan in op de cellen van het lichaam. Daardoor gaat het lichaam 'op dezelfde golflengte trillen' als de stenen die worden ingezet. (Zie edelstenentherapie, spiritueel maandblad *Paravisie*). Dat is natuurlijk vrij onnavolgbaar. Maar één of meerdere ontsporingen maken nog niet iedere spirituele leer of praktijk vaag en zweverig. Daarbij komt: het is helemaal niet gezegd dat intellectueel onnavolgbare theorieën in de praktijk geen heilzame uitwerking kunnen hebben.

Toch is binnen de christelijke spiritualiteit er altijd een sterke tendens om juist de redelijkheid en nuchterheid niet uit het oog te verliezen. "Hoewel fundamenteel overtuigd van de grenzen van de rationaliteit, gaat zij [de christelijke spiritualiteit] zo lang mogelijk te rade bij het onderscheidingsvermogen van de rede", zegt theoloog Frans Maas in zijn boek *Spiritualiteit als inzicht*.

"Spiritualiteit is intelligent", zegt ook de hoogleraar spiritualiteit Kees Waaijman (in een interview dat ik ooit met hem had; zie hier). "Voor spiritualiteit moet je je hersens gebruiken. De laatste drie eeuwen is dat besef een beetje verloren geraakt, maar tot aan de Middeleeuwen waren alle grote mystici grote denkers en grote denkers waren mystici. Na de Middeleeuwen krijg je een scheiding tussen spiritualiteit en theologie en werden mystici vaak vroom en dom en theologen onvroom en knap. Een soort schisma; een taakverdeling die nergens op lijkt. Men is vroomheid

voor domheid gaan verslijten. Spiritualiteit werd verascetiseerd: 'luister nou maar, niet denken, gewoon doen'; aanpassen, meelopen met de meute."

Geestesgesteldheid

Misschien moeten we voor een goed begrip vertrekken vanuit de grondbetekenis van het woord: 'spiritus', 'geest'. Spiritualiteit is op te vatten als de geestesgesteldheid van waaruit je leeft. "Onder spiritualiteit versta ik een wijze van in het leven staan, een grondhouding die alles kleurt wat er van iemand uitgaat en wat hij of zij opneemt ... Een dergelijke grondhouding oriënteert het hele bestaan." (Frans Maas) In deze zin komt spiritualiteit dicht in de buurt van moderne begrippen als levensstijl of *lifestyle*.

Je kunt zeggen: spiritualiteit is de 'vorm' van je leven in onderscheid met de 'inhoud'. Je leven heeft een bepaalde invulling, je bent bijvoorbeeld tramconducteur, vader, vrijwilliger en hartpatiënt. Dat alles is hoe je aan je leven invulling geeft, of hoe het invulling krijgt. Maar hoe je tegenover al deze dingen van je leven staat, vanuit welke geest je daarmee omgaat, dat heeft te maken met je spiritualiteit. In die zin leeft iedereen altijd vanuit een bepaalde spiritualiteit, al zal niet iedereen daarbij stilstaan.

Betrekkingsgebeuren

Maar waar komt nu God in het vizier? Is spiritualiteit wel denkbaar zonder godsbegrip? Dat begrip kan in beeld komen als je je afvraagt waar jouw grondhouding nu eigenlijk in rust. Heel in het algemeen: "Wij staan in een traditie die zegt dat het leven gedragen wordt door een transcendente aanwezigheid", aldus de theoloog Wiel Logister. En hij vervolgt: "Het oude Testament voegt daaraan toe, dat die Aanwezigheid zich bekommerd toont om het lot van slaven in Egypte, om mensen in de knel, om de slachtoffers van de grote en de kleine geschiedenissen, om elke mens die worstelt met vragen en lotgevallen of met leven en dood. (...) Er gaat een scheppende, verlossende en inspirerende kracht uit van de Aanwezige die in Exodus 3 getypeerd wordt met de naam 'Ik zal er zijn voor jou.'"

Godgeloof is in die zin helemaal niet zo ingewikkeld. Het komt voort uit de vrij spontane en misschien wel voor de hand liggende intuïtie dat het leven wonderlijk is. 'Er is meer', meer dan het dingmatige, meer dan wat zo voor de hand ligt. Het voor de hand liggende draagt dat wonderlijks in zich. In de

christelijke traditie (en daar niet alleen) krijgt dat wonderlijke een positieve, beloftevolle lading die samengebald ligt in het woord God.

Dat is ook de reden dat Kees Waaijman in zijn handboek *Spiritualiteit* het woord God direct opneemt is zijn definitie. Spiritualiteit definieert hij als 'het betrekkingen gebeuren tussen God en mens'. In het eerder genoemde interview zegt Waaijman: "Waar God en mens een relatie met elkaar aangaan, daar wordt het spannend; waar ze vriendschap sluiten, elkaar spuugzat zijn, dan toch weer toenadering zoeken ... Ik wilde een zo ruim mogelijk begrip, ook milieuspiritualiteit, gerichtheid op gerechtigheid, volwassenwording moest er onder vallen. Is transcendentie, het onvoorwaardelijke, dan niet een ruimere term?" Uiteindelijk liet hij God staan. "God figureert alom en dient zich zo gevarieerd aan dat het woord misschien wel meeromvattend is dan concurrerende begrippen. Noem mij één filosoof die niet heeft geworsteld met het goddelijke. Ook Nietzsche, juist Nietzsche met zijn 'Gedicht aan een onbekende God' (zie voor dat gedicht het [artikel van Hans Pijnaker](#) over Nietzsche).

Langs de kern van de zaak

Ten slotte wil ik nog een aspect noemen dat het begrip spiritualiteit problematisch maakt voor een bepaalde groep gelovigen. Ik heb het gevoel dat met name veel oudere gelovigen moeite hebben met het begrip, omdat het in hun ogen eigenlijk langs de kern van de zaak af scheert. Spiritualiteit legt sterk de nadruk op de persoonlijke beleving van het geloof, terwijl de oudere generatie geworsteld heeft (en soms nog worstelt) met het geloof zoals dat is aangeleerd, met geloof als een ideologie. Daarmee is men vooral in gesprek (of conflict) met iets externs, met een leer, een moraal, een wereldbeeld, een kerk, een liturgie die is overgeleverd.

In de ontzuilde, postideologische tijd is het geloof veel meer een existentiële zaak geworden; het gaat niet over anderen, maar over mij en mijn leven. Daarmee zijn vragen over leer, moraal, ritueel en instituut niet van de baan, maar ze komen in een ander daglicht te staan. Uiteindelijk gaat het erom: Wat heb ik eraan? Hoe kan ik gelukkig worden? Hoe word ik een beter mens voor mijzelf en mijn omgeving?

Wat is spiritualiteit?

Theo van de Kerkhof

15 januari 2014

5 minuten

11 reacties

Spiritualiteit is een wat ongrijpbaar fenomeen. Het gaat om een manier van in het leven staan, maar je kunt er ook de traditie mee bedoelen waarin een levensstijl wordt gecultiveerd. In ieder geval is spiritualiteit niet per se vaag of zweverig. Voor spiritualiteit moet je je verstand gebruiken, vindt kenner Kees Waaijman. Maar waarom heeft juist de oudere generatie gelovigen soms moeite met het begrip? En gaat spiritualiteit altijd over God?

Door Theo van de Kerkhof

Spiritualiteit is in het moderne leven *salonfähig* dan de verwante begrippen geloof of religie. Tegelijk roept spiritualiteit nogal eens weerstand op en wordt het fenomeen voor vaag of zweverig versleten. Die vaagheid heeft voor een deel een taalkundige achtergrond. Het woord spiritualiteit is namelijk een polyseem. Dat wil zeggen: het is een woord dat afhankelijk van de context, verschillende dicht bij elkaar liggende betekenissen kan krijgen. Het lijkt wat dat betreft op een woord als

Geestesgesteldheid

Misschien moeten we voor een goed begrip vertrekken vanuit de grondbetekenis van het woord: 'spiritus', 'geest'. Spiritualiteit is op te vatten als de geestesgesteldheid van waaruit je leeft. "Onder spiritualiteit versta ik een wijze van in het leven staan, een grondhouding die alles kleurt wat er van iemand uitgaat en wat hij of zij opneemt ... Een dergelijke grondhouding oriënteert het hele bestaan." (Frans Maas) In deze zin komt spiritualiteit dicht in de buurt van moderne begrippen als levensstijl of *lifestyle*.

Je kunt zeggen: spiritualiteit is de 'vorm' van je leven in onderscheid met de 'inhoud'. Je leven heeft een bepaalde invulling, je bent bijvoorbeeld tramconductor, vader, vrijwilliger en hartpatiënt. Dat alles is hoe je aan je leven invulling geeft, of hoe het invulling krijgt. Maar hoe je tegenover al deze dingen van je leven staat, vanuit welke geest je daarmee omgaat, dat heeft te maken met je spiritualiteit. In die zin leeft iedereen altijd vanuit een bepaalde spiritualiteit, al zal niet iedereen daarbij stilstaan.

Betrekingsgebeuren

Maar waar komt nu God in het vizier? Is spiritualiteit wel denkbaar zonder godsbegrip? Dat begrip kan in beeld komen als je je afvraagt waar jouw grondhouding nu eigenlijk in rust. Heel in het algemeen: "Wij staan in een traditie die zegt dat het leven gedragen wordt door een transcendente aanwezigheid", aldus de theoloog Wiel Logister. En hij vervolgt: "Het oude Testament voegt daaraan toe, dat die Aanwezigheid zich bekommerd toont om het lot van slaven in Egypte, om mensen in de knel, om de slachtoffers van de grote en de kleine geschiedenissen, om elke mens die worstelt met vragen en lotgevallen of met leven en dood. (...) Er gaat een scheppende, verlossende en inspirerende kracht uit van de Aanwezige die in Exodus 3 getypeerd wordt met de naam 'Ik zal er zijn voor jou'."

Godgeloof is in die zin helemaal niet zo ingewikkeld. Het komt voort uit de vrij spontane en misschien wel voor de hand liggende intuïtie dat het leven wonderlijk is. 'Er is meer', meer dan het dingmatige, meer dan wat zo voor de hand ligt. Het voor de hand liggende draagt dat wonderlijks in zich. In de christelijke traditie (en daar niet alleen) krijgt dat wonderlijke een positieve, beloftevolle lading die samengebond ligt in het woord God.

'voetbal'. Daarmee kun je zowel de bal, als het voetbalspel, als de sportsector (de voetballerij) aanduiden. Iets dergelijks is met het woord spiritualiteit aan de hand: het kan duiden op zowel een 'levenshouding', een manier van in het leven staan, als op een leer of traditie, of op bepaalde religieuze praktijken (een boeddhistische, een christelijke, of franciscaanse spiritualiteit).

Ontsporing

Maar dat is natuurlijk niet alles. Er is voor dat vage imago ook wel een inhoudelijke grond. Zo kun je tijdens een edelstenentherapie kristallen op of nabij verschillende delen van je lichaam plaatsen, namelijk die delen waar je lichaam 'uit balans' is. De 'energiefrequentie' van de edelstenen werkt dan in op de cellen van het lichaam. Daardoor gaat het lichaam 'op dezelfde golflengte trillen' als de stenen die worden ingezet. (Zie *edelstenentherapie*, spiritueel maandblad *Paravisie*). Dat is natuurlijk vrij onnavolgbaar. Maar één of meerdere ontsparingen maken nog niet iedere spirituele leer of praktijk vaag en zweverig. Daarbij komt: het is helemaal niet gezegd dat intellectueel onnavolgbare theorieën in de praktijk geen heilzame uitwerking kunnen hebben.

Toch is binnen de christelijke spiritualiteit er altijd een sterke tendens om juist de redelijkheid en nuchterheid niet uit het oog te verliezen. "Hoewel fundamenteel overtuigd van de grenzen van de rationaliteit, gaat zij [de christelijke spiritualiteit] zo lang mogelijk te rade bij het onderscheidingsvermogen van de rede", zegt theoloog Frans Maas in zijn boek *Spiritualiteit als inzicht*.

"Spiritualiteit is intelligent", zegt ook de hoogleraar spiritualiteit Kees Waaijman (in een interview dat ik ooit met hem had; zie [hier](#)). "Voor spiritualiteit moet je je hersens gebruiken. De laatste drie eeuwen is dat besef een beetje verloren geraakt, maar tot aan de Middeleeuwen waren alle grote mystici grote denkers en grote denkers waren mystici. Na de Middeleeuwen krijg je een scheiding tussen spiritualiteit en theologie en werden mystici vaak vroom en dom en theologen onvroom en knap. Een soort schisma; een taakverdeling die nergens op lijkt. Men is vroomheid voor domheid gaan verslijten. Spiritualiteit werd verascetiseerd: 'luister nou maar, niet denken, gewoon doen'; aanpassen, meelopen met de meute."

Dat is ook de reden dat Kees Waaijman in zijn handboek *Spiritualiteit* het woord God direct opneemt is zijn definitie. Spiritualiteit definieert hij als 'het betrektingsgebeuren tussen God en mens'. In het eerder genoemde interview zegt Waaijman: "Waar God en mens een relatie met elkaar aangaan, daar wordt het spannend; waar ze vriendschap sluiten, elkaar spuugzat zijn, dan toch weer toenadering zoeken ... Ik wilde een zo ruim mogelijk begrip, ook milieuspiritualiteit, gerichtheid op gerechtigheid, volwassenwording moest er onder vallen. Is transcendentie, het onvoorwaardelijke, dan niet een ruimere term?" Uiteindelijk liet hij God staan. "God figureert alom en dient zich zo gevarieerd aan dat het woord misschien wel meeromvattend is dan concurrerende begrippen. Noem mij één filosoof die niet heeft geworsteld met het goddelijke. Ook Nietzsche, juist Nietzsche met zijn 'Gedicht aan een onbekende God' (zie voor dat gedicht het [artikel van Hans Pijnaker](#) over Nietzsche).

Langs de kern van de zaak

Ten slotte wil ik nog een aspect noemen dat het begrip spiritualiteit problematisch maakt voor een bepaalde groep gelovigen. Ik heb het gevoel dat met name veel oudere gelovigen moeite hebben met het begrip, omdat het in hun ogen eigenlijk langs de kern van de zaak af scheert. Spiritualiteit legt sterk de nadruk op de persoonlijke beleving van het geloof, terwijl de oudere generatie geworsteld heeft (en soms nog worstelt) met het geloof zoals dat is aangeleerd, met geloof als een ideologie. Daarmee is men vooral in gesprek (of conflict) met iets externs, met een leer, een moraal, een wereldbeeld, een kerk, een liturgie die is overgeleverd.

In de ontzuilde, postideologische tijd is het geloof veel meer een existentiële zaak geworden; het gaat niet over anderen, maar over mij en mijn leven. Daarmee zijn vragen over leer, moraal, ritueel en instituut niet van de baan, maar ze komen in een ander daglicht te staan. Uiteindelijk gaat het erom: Wat heb ik eraan? Hoe kan ik gelukkig worden? Hoe word ik een beter mens voor mijzelf en mijn omgeving?

